

Oorsprong van het geslacht Van Ruele en de relatie met de geloofsprediker Liudger

Arie A. Manten* en Klaes Sierksma**

* Oud Aa 37, 3621 LA Breukelen

**Woelwijk 1, "Nij Midgaard", 9255 KE Tytsjerk

De reeks artikelen over het vroegere kasteel Ruwiel, in de jaargang 1991 van dit tijdschrift, leidde tot een boeiende gedachtenwisseling in woord en geschrift tussen de beide auteurs van dit artikel. Daarin stonden twee vragen centraal:

(1) wat is de identiteit van de eerste gerechtsheren van het Ruwielsgerecht en wanneer bouwden ze hun eerste huis aan de oever van de rivier de Aa, en

(2) bestaat er een of andere relatie tussen de voorouders van die heren van Ruwiel en de geloofsprediker Liudger die schutspatroom van Loenen werd?

Want de opmerking van Herberen van Mijnden van Ruwiel (ca. 1480 - ca. 1566) dat "sinte Luger, patroen tot Loenen . . . ghebooren is op het huys Ruweel",¹ die in letterlijke zin onmogelijk juist kan zijn, is toch te fascinerend om zonder verdere overwegingen zomaar op de afvalhoop van de geschiedenis te worden gegooid. Zeker in het jaar waarin we herdenken dat Liudger 1250 jaar geleden in de Vechtstreek ter wereld kwam.

Bovendien kwam Herberen tot deze opmerking via in zijn familie gangbare "oral history". Mondelinge overlevering (ook die in het begin van de 16de eeuw) dient geschiedkundig serieus te worden genomen.

Ouderdom van de gerechtsheerlijkheid Ruwiel

Het onderzoek naar de geschiedenis van het helaas verloren gegane kasteel Ruwiel leidde tot de gevolgtrekkingen dat er rond 1200 een slot Ruwiel aan de rivier de Aa heeft gestaan en dat er ten tijde van de bouw van het kasteel een Ruwielsgerecht bestond.²

De gebieden die tot het Ruwielsgerecht behoorden (Kortrijk, Portengen-Noordeinde en Portengen-Ter Aa)³ werden (met uitzondering van de hierna nog te bespreken verbindingszone) in cultuur gebracht bij de tweede slag in de veenontginningen ten westen van de Vecht (Kortrijk), respectievelijk de Aa (Portengen). Dat gebeurde vroeg in de 12de eeuw.

Tussen het ontstaan van het gerechtsgebied en de bouw van een slot aan de Aa lag dus maar een periode van omstreeks 75 jaar. Het is niet erg aannemelijk dat er binnen zo'n korte tijd al een vervreemding van het gerechtsheerschap heeft plaatsgevonden.

Conclusie 1: Het geslacht waartoe de stichter van slot Ruwiel behoorde bezat hoogstwaarschijnlijk al vanaf het begin de gerechtsheerlijke zeggenschap over de gebieden waaruit het Ruwielsgerecht werd samengesteld.

Werd het stenen kasteel Ruwiel voorafgegaan door een houten burcht?

Er was verband tussen de opbloei van de stad Utrecht, de scheepvaart op de Aa en de bouw van kastelen aan die rivier. Utrecht kreeg in 1122 stadsrechten en van toen af nam haar betekenis als koopmansstad toe.⁴ Het hoogtepunt van de Utrechtse handelsvaart over de Aa lag tussen 1122 en het midden van de daarop volgende eeuw; daarna won de kortere route over de Vecht aan betekenis. Vooral Godfried van Rhenen, die van 1156 tot 1178 bisschop van Utrecht was, moedigde het bouwen van kastelen aan.⁵ Op grond van dergelijke gegevens is een 12de-eeuws stichtingsjaar van kasteel Ruwiel dus niet uit te sluiten.

Er was in die tijd ook al sprake van ten minste één ander kasteel in deze omgeving. Van het wat noordelijker gelegen slot Ter Aa wordt gezegd dat het werd bewoond, en misschien ook gesticht, door een edelman die Walter of Wouther heette en die omstreeks 1159 leefde.⁶

Als toegangsweg van Breukelen naar slot Ruwiel was de Breukelerwaardse Dijk van belang, die vermoedelijk rond het midden van de 12de eeuw werd aangelegd bij het in cultuur brengen van de gerechtsheerlijkheid Breukelerwaard.⁷ De loop van deze dijk volgde voor een groot deel ongeveer de ligging van het oude Amerland, dat als een lage maar goed begaanbare rug het broek- of moerasland tussen Vecht en Aa doorkruiste en nabij de Aa zijn grootste breedte bereikte.⁸ Misschien komt de naam Ruwiel zelfs wel van het Oudfriese woord *hraiwitja⁹ wat "hooggelegen veld" betekende. In de tweede helft van de 12de eeuw was de vestigingsplek van kasteel Ruwiel dus goed ontsloten, en tevoren via Amerland vermoedelijk ook al redelijk bereikbaar.

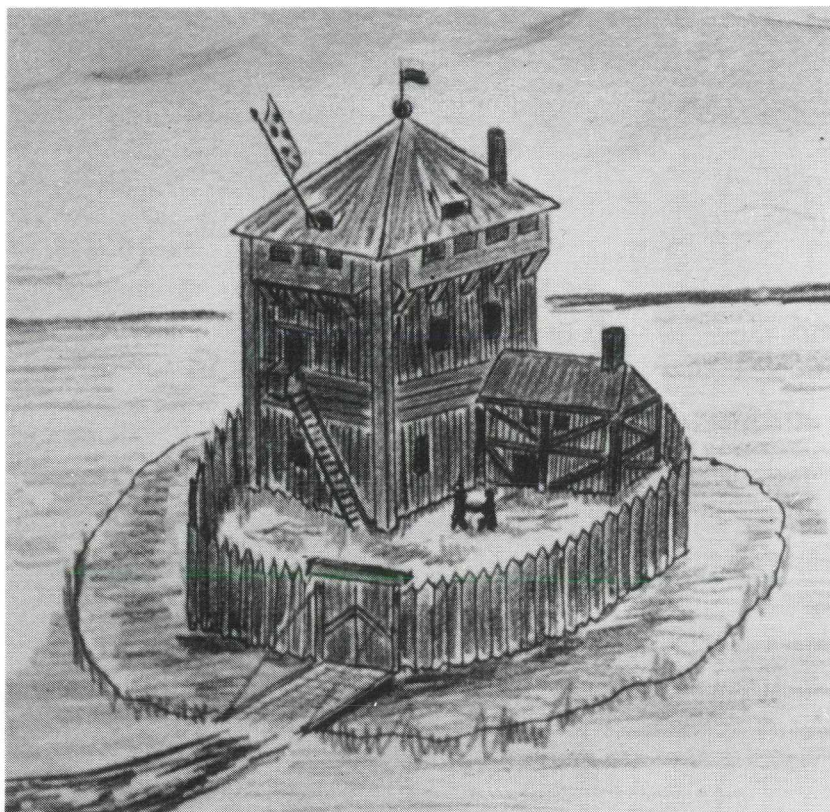
Het is echter onwaarschijnlijk dat men rond het midden van de 12de eeuw over de kennis beschikte om daar een stenen woontoren neer te zetten.¹⁰ Maar volgens de castellologen kwam het rond 1200 niet vaak voor dat een stenen huis zomaar ergens werd opgetrokken zonder dat tevoren een houten huis of hofstede de geschiktheid van de vestigingsplek had aangetoond. In 1969 maakte de bekende kastelenkenner wijlen A.I.J.M. Schellart zelf een schetsmatige reconstructietekening van een houten kasteeltoren, die aan het stenen Ruwiel vooraf zou kunnen zijn gegaan (zie Afbeelding 1).¹¹

Conclusie 2: Het is aannemelijk dat op een hooggelegen stuk land aan de rivier de Aa een houten woontoren heeft gestaan voordat daar het uit steen opgetrokken slot Ruwiel werd gevestigd.

Bouw van kasteel Ruwiel en verbinding met de gerechtsheerlijkheid vereisten speciale regelingen

Het bouwterrein voor het slot Ruwiel lag op de oeverwal van de rivier de Aa ten noordwesten van het dorp Breukelen. Dat gebied viel in de 12de eeuw onder het bestuurlijke gezag van de villicus van Breukelen, de

Afb. 1. Reconstructieschets door A.I.J.M. Schellart van een houten Middeleeuwse woontoren. Een dergelijke toren heeft mogelijk ook gestaan op het terrein waarop vervolgens het stenen kasteel Ruwiel werd gebouwd. (Illustratie uit Archief Stichting voor Banistiek en Heraldiek, Tytsjerk.)

machthebber die woonde op de villa van Breukelen, de Breukelerhof.¹² Die dient dus medewerking te hebben verleend aan het tot stand komen van het versterkte huis aan de Aa. Tussen de villicus en de stichter van Ruwiel moet een goede verstandhouding hebben bestaan.

Dat bleek nog te meer uit de manier waarop een verbinding tussen kasteel en gerechtsheerlijkheid werd gecreëerd. Aan de prille slotheer werd een stukje van het oeverwalgebied langs de Aa en een smalle strook land aan de zuidkant van de Boterwal afgestaan. Ook dat moet de villicus hebben gedaan.

Conclusie 3: Slot Ruwiel en de landverbinding tussen dat slot en de bijbehorende gerechtsheerlijkheid kunnen alleen zijn gerealiseerd met de welwillende steun van de villicus van Breukelen.

Oorspronkelijke betrokkenheid van de villicus van Breukelen bij de ontginningen in het Ruwielsgerecht

Onder wiens bestuurlijke verantwoordelijkheid werden de venen in Kortrijk, Portengen-Noordeinde en Portengen-Ter Aa in cultuur gebracht? Naar het zich laat aanzien niet die van de bisschop van Utrecht, want dan

zouden deze gebieden aan een van de kapittels zijn toebedeeld.¹³ Blijft als enige andere reële mogelijkheid de villicus van Breukelen, die ook de man achter de ontginning van de venen in Otterspoorbroek en Oud Aa was.¹²

Het slot Ruwiel kwam later tot stand dan het cultuurland waaruit de gerechtsheerlijkheid Ruwiel werd samengesteld. Toch vereisten deze gebieden al vanaf het moment dat men aan ontginning begon te denken een bestuurlijke hand. Het kan nauwelijks anders of aan de voorbereiding en uitvoering van deze ontginningsplannen en de inrichting van deze nieuwe gebieden werd leiding gegeven vanuit het hof (de villa) van Breukelen, waar in die tijd het geslacht Van den Poel zetelde.¹²

Conclusie 4: De grondlegger van het geslacht Van Ruele moet zijn gerechtsheerlijkheid toebedeeld hebben gekregen doordat het in Breukelen residende geslacht Van den Poel daarvan vrijwillig afstand deed.

Geslacht Van Ruele waarschijnlijk een zijtak van het geslacht Van den Poel

In het midden van de 13de eeuw splitste de familie Van den Poel in twee takken, waarbij ook de bezittingen van het hof van Breukelen werden opgedeeld.¹² De gedachte dringt zich nu op dat rond het midden van de 12de eeuw mogelijk ook al een afsplitsing van die familie heeft plaatsgegrepen. Niet alleen de voorafgaande conclusies, maar ook enkele andere waarnemingen geven voedsel aan die gedachte.

In de tijd van de kolonisatie van de veengebieden was een machtsstrijd gaande wie waar zijn gebied kon uitbreiden en bevestigen. Zo stichtten de Van Ruelen op hun beurt weer de geslachten Van Angstel en Van Nijenrode.

Bij de deling van de goederen in de midden-13de eeuw behield de hoofdtak weliswaar de oorspronkelijke villa (hofstede De Poel) en het gerecht van het Ronde Dorp van Breukelen, maar werd ook aan de vertrekkende tak landbezit binnen het dorp gegeven. Op vergelijkbare wijze was de persoon die in de 12de eeuw een nieuw huis stichtte aan de Aa eveneens in het bezit van land binnen het dorp Breukelen, in het bijzonder de akker van Ruwiel (ten noorden van de Kerkstraat) die later aan de kerk van Breukelen werd geschonken.¹⁴

De heren en vrouwen van Ruwiel vielen onder de parochie Breukelen hoewel de gerechtsheerlijkheid Ruwiel in zijn geheel tot de parochie (Nieuwer) Ter Aa behoorde. In de kerk van Breukelen zaten de Van Mijndens van Ruwiel in de 15de-16de eeuw op de eerste plaats.¹⁵ Die band met Breukelen en de erepositie die ze daar innamen worden te meer begrijpelijk als we er van uit gaan dat zij in die tijd nog de enig overgebleven bestuurders waren met een doorgaande bloedverwantschap met het oude geslacht van de Breukelse villicus.

In het geslacht Van Ruele was de doopnaam Gijsbert (Gijsbrecht) de meest algemene mannennaam;¹⁶ 30% van de uit dat geslacht bekende mannen droeg hem. In het geslacht Van Nijenrode, uit de Van Ruelen ontstaan, had 29% van de mannen (bastaardzonen buiten beschouwing gelaten) de

naam Gijsbrecht (Gijsbert).¹⁷ In de tijd waarin het geslacht Van Ruele ontstond, en kort daarna, was voorzover dat valt na te gaan ook binnen het geslacht Van den Poel Gijsbert (Gijsbrecht) de overheersende mannen-naam.¹²

Toen Gijsbrecht van den Poel op 2 januari 1298 zijn deel van de bezittingen van de Breukelse villa in leen ontving van Bernd van Dolre waren Gijsbrecht III van Ruele en (Gerard) Splinter van Ruele daarbij als getuigen-deskundigen aanwezig.¹⁸

Conclusie 5: Het geslacht Van Ruele ontstond vermoedelijk door afsplitsing uit het geslacht Van den Poel.

Familierelaties tussen de bestuurders in de vroeg-8ste eeuw

We komen nu aan het tweede, iets meer speculatieve deel van ons betoog. Daartoe gaan we eerst nog ruim vier eeuwen verder in de geschiedenis terug.

In de vroeg-8ste eeuw, de tijd waarin de Franken de Vechtstreek op de Friezen veroverden en het christendom hier zijn intrede deed,¹⁹ was Wurssing de machtigste man in de gouw Niftarlake en werd de villa te Breukelen met alles wat daarbij behoorde namens hem beheerd door Attinga.

Dat Wurssing en familie gewoon moeten hebben bij een goed vaarwater, geschikt voor "grote scheepvaart", mag zonder meer worden aangenomen. Dr. H. Halbertsma is van mening²⁰ dat "een aantal grote schepen" zeker tot het bezit van de familie heeft behoord. Van hieruit immers trok Liudger via de Vechtmonding naar Fryslân, waar hij ook de plek waar Bonifatius werd vermoord (en later de stad Dokkum - de naam betekent hoogstwaarschijnlijk *Havenkerk - ontstond) via behoorlijke "binnenwateren" moest bereiken!

Wurssing was een Friese edelman. Adeldom was in de Friese traditie geen persoonlijke maar een familiekwaliteit. Voor de vrije Fries was het "edel" zijn verbonden met het ongestoord genieten van zijn bezit. De enige rechten waarmee hij rekening diende te houden waren die van zijn verwanten en die van de koning. Vooral dat eerste was erg belangrijk. De "vrije Fries" als individueel handelend persoon bestond niet. Hij behoorde tot een familie, of beter nog, tot verschillende verwantschapskringen, via de huwelijken van zijn vader en moeder, grootvaders en grootmoeders, en verdere voorouders. Hij kon dan ook niet over aangeërfd bezit beschikken zonder de belanghebbende verwanten daarbij te betrekken. Wie door vererving land verwierf werd als het ware slechts administrateur namens zijn familie. De idee van bezit als onvervreemdbaar familie-erfgoed was tot minstens in de 12de en 13de eeuw erg sterk in de Friese landen. Daarom wordt in de vroege bronnen van allerlei Friese personen meegedeeld tot welk geslacht ze behoorden en wie ze zoal tot hun kring van verwanten, van "amici et cognati" mochten rekenen. En bij een "cognatus" behoort een "cognomen".

Tegen deze achtergrond valt te begrijpen waarom werd gesproken van

"Wurssing cognomen Ado". In eerdere publikaties is dat "cognomen" opgevat als "met de bijnaam" of "met de toenaam" of "met de voornaam". Dat is niet correct. Want zowel "Wurssing" als "cognomen" staat in de eerste naamval, wat betekent dat het nooit kan worden vertaald door "met...". De enig juiste vertaling is "Wurssing uit de familie Ado".²¹

Gelet op dit oude Friese familierecht mag er van worden uitgegaan dat ook Attinga behoorde tot de familie Ado. Toen Attinga optrad bestond de villa in Breukelen vermoedelijk nog niet erg lang. Dus Attinga kan zeer wel een betrekkelijk naaste verwant van Wurssing zijn geweest.²²

In de Middeleeuwen was het allesbehalve ongewoon wanneer belangrijk bezit gedurende vele eeuwen binnen één familie bleef. We kennen daarvan goed gedocumenteerde voorbeelden. Nijenrode bleef door vererving (via zoon of dochter) in handen van één familielijn van omstreeks 1260 tot 1675. Oudaen was drie eeuwen lang, van omstreeks 1290 tot de verkoop in 1587, ononderbroken in het bezit van het geslacht Van Oudaen.

Toen de villicus in de 12de en 13de eeuw de bezittingen die toen bij de villa of het hof van Breukelen behoorden over verschillende leden van de eigen familie verdeelde, volgde hij nog steeds de oude Friese traditie. Het lijkt niet uitgesloten - hoewel dat door gebrek aan informatiebronnen niet afdoende te bewijzen valt - dat de Van den Poels in de 12de eeuw nakomelingen waren van de hofheer Attinga uit de 8ste eeuw.

Conclusie 6: Het geslacht Van den Poel stamde mogelijk af van de Friese familie Ado.

Liudger een kleinzoon van Wurssing uit de familie Ado

De vermaarde geloofsprediker Liudger was een kleinzoon van de Fries Wurssing.¹⁹ Opgegroeid in voorname christelijke kringen (bij zijn ouders thuis verscheen nu en dan ook Bonifatius) werd hij opgeleid aan de Domschool in Utrecht en vervolgens in York. Op een reis naar de Benedictijnenabdij op de Monte Cassino vatte hij het plan op om - zoals traditie was binnen aanzienlijke families - een "eigen" kerk te stichten op het familiegoed Werinon, waar zijn zuster Heriburg woonde, en een klooster.

Door verschillende oorzaken (onder andere de dreiging van naderende Noormannen) is dat laatste plan verschoven naar Doornspijk, naar Wichmond en nog oostelijker, waar het "monasterium" vervolgens de basis zou leggen voor het huidige bisdom Munster.

Het dagelijks leven van deze bewogen Fries werd tot op zijn hoge leeftijd in beslag genomen door kerkenbouw en -organisatie in noordoostelijk Friesland (tot over de Eems in huidig Ostfriesland), missioneringswerk bij de Saksen (aan weerskanten van onze huidige oostgrens) tot aan de Roer (waar Liudgers laatste rustplaats de tegenwoordige krypte van een abdijkerk zou worden), bij Essen, en tenslotte ook door het ambt van bisschop aldaar, waar hem weer verscheidene familieleden in dat ambt opvolgden.

Overigens volhardde Liudger steeds in het onderhouden van de banden met zijn "heitelân", zijn vaderland en volk; geschenken door Friese landeigenaren ten behoeve van de abdij aan Liudger gegeven getuigen ervan, doordat (in Biddinghuizen) Liudger veelal bij het tekenen van de overdrachtakten aanwezig was.

Afb. 2. Beeld van Liudger achter de rooms-katholieke Boskapel aan het Brinkplantsoen op Muiderberg (sedert 1986); beeldhouwer Pieter J. Jungblut (1943/49). Zo, als niet-geprofeste prediker in monnikspij, moet hij ook in de Vechtstreek hebben rondgelopen. (Foto W. van der Vleuten s.c.j., 1992.)

In de levensbeschrijving, gemaakt door Liudgers neef Aldfried,^{23,24} achterkleinzoon van Wurssing, komt het Friese familiebesef duidelijk naar voren. In geen enkele andere levensbeschrijving van een heilige vinden we zoveel gegevens over diens familie. En Altfried begint er met nadruk de Vita mee. Liudger moet vooral naar voren komen als een rijk, edel en aanzienlijk man. Dus:

"In de levensbeschrijving van de heilige Liudger - zo oordeelde ik [=Altfried] - moet ik zeker een breedvoerige inleiding maken om te vertellen uit welke voorouders hij komt.

Er was ten tijde van Redbad, koning van de Friezen, een edel man uit dat volk, met name Wurssing, uit de familie Ado...". Enz. enz.²⁰

Nauwe verwantschap wordt ons uit de Middeleeuwen ook in vele gevallen duidelijk uit overeenkomsten in de (voor)namen. De namen bestonden vaak uit een samenstel van twee delen, waarmee karaktereigenschappen en dergelijke werden aangeduid.

In de "familie Ado" met Wurssing, zijn vrouw Adalgard, nakomelingen (waaronder Liudger) en aangetrouwden, vinden we over vier generaties 3x een naamdeel *thiad, 5x een *grim, 2x *bracht, 2x *burg, 2x *frid en 3x *ger; en dat binnen circa 75 jaren.²⁵ Alle verwanten van Liudger worden traditioneel samengevat onder de noemer van "Liudgerieden", maar het zou meer in de lijn geweest zijn van de Middeleeuwse Friese tradities, als men ze "Adonen" of "Adonieten" was gaan noemen.

We brengen nu een viertal zaken met elkaar in verband: (1) In de familie Ado bestond een zeer sterk familiebewustzijn. (2) Het was niet gering om familie te zijn van een heilige die een belangrijke bijdrage heeft geleverd aan de kerstening van de Vechtstreek en die uitverkoren werd als patroon van de kerk van Loenen. (3) Van de familie Ado liep, via de geslachten Van den Poel, Van Ruele en (na het huwelijk van Geertruid van Ruele met Wouter van Mijnden) Van Mijnden van Ruwiel, mogelijk een doorgaande lijn van bloedverwantschap naar Herberen van Aemstel van Mijnden van Ruwiel. (4) In de Middeleeuwen werd zeer veel informatie mondeling van generatie op generatie overgeleverd.

Hier hebben we mogelijk de verklaring te pakken van de in het begin van dit artikel geciteerde opmerking van Herberen van Mijnden. Via de mondelinge traditie had hij gehoord dat de heilige Liudger tot zijn heel verre familie behoorde en dat die familieverwantschap liep via de Van Rueles. Maar er was een vertekening in de doorvertelde informatie opgetreden doordat men Ruwiel (Rueel) meer was gaan identificeren met het huis dan met de oorspronkelijke bewoners ervan.

Via de hiervoor samengevatte verwantschapslijn mocht ook Herberens oudoom Amelis IV van Mijnden en Ruwiel zich verre familie weten van Liudger. Hij was degene die kasteel Cronenburch kocht.²⁶ Door het erfelijke bezit van het slot Mijnden behoorde Amelis IV tot de parochie Loenen. Hij zal zich daardoor vermoedelijk nog meer betrokken hebben gevoeld bij de Liudger-traditie. Door het verkrijgen van Cronenburch mochten Amelis en zijn familie voortaan helemaal vooraan zitten in de kerk van Loenen. In de oudere literatuur is dat aangemerkt als een uiting van ijdelheid.²⁷ Maar het gevoel van rechtvaardigheid dat hij als verre verwant van Liudger onder de parochianen van de Liudgerkerk op de eerste plaats hoorde te komen lijkt een plausibeler verklaring te bieden.

Conclusie 7: Het verband dat Herberen van Mijnden legde tussen Liudger en Ruwiel greep hoogstwaarschijnlijk terug op verscheidene eeuwen vertelgeschiedenis binnen de families die het slot Ruwiel hebben bewoond en hun voorouders, waarbij - niet verwonderlijk - in de loop der tijd enige vervorming van de mondeling overgeleverde informatie is opgetreden.

Samenvattende conclusie

In dit artikel is aannemelijk gemaakt dat de Van den Poels, die tot in de 14de eeuw een bestuurlijke rol speelden in Breukelen, afstamden van de familie die de villa of het hof van Breukelen in bezit had toen de Vechtstreek werd ingelijfd bij het Frankische rijk en de bevolking overging tot het christendom. Dat was de familie Ado, waaruit ook de geloofsprediker Liudger voortkwam. Het geslacht Van Ruele ontstond in de 12de eeuw door afsplitsing van de familie Van den Poel.

Noten

- 1 Gedenkschriften van Jhr. Herberen van Mijnden. Gepubliceerd, onder redactie van S. Muller Fz., 1888, in: Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht, 11de deel, blz. 1 - 69. Zie daarin blz. 17.
- 2 A.A. Mantén, 1991a. Kasteel Ruwiel en het geslacht Van Ruele. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 6, nr. 4, blz. 174 - 187, in het bijzonder blz. 182 en 180.
- 3 A.A. Mantén, 1991b. Het geslacht Van Mijnden en kasteel Ruwiel, 3. 1425 - 1472. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 6, nr. 2, blz. 54 - 67, in het bijzonder blz. 62 - 64.
- 4 J.E.A.L. Struick, 1984. Utrecht door de Eeuwen heen. Spectrum, Utrecht, 4e druk, 400 blz., in het bijzonder blz. 42 - 58.
- 5 Mantén, 1991a, blz. 177.
- 6 L. Smids, 1737. Schatkamer der Nederlandsse Oudheden; etc. Uitgegeven door Joannes Marshoorn, Boekverkoper te Haarlem, 447 blz., in het bijzonder blz. 3.
- 7 A.A. Mantén, 1987. Het gerecht Breukelerwaard. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 2, nr. 3, blz. 107 - 118, in het bijzonder blz. 109.
- 8 A.A. Mantén, 1988a. Breukelerwaard: als Middeleeuws landschap groter dan de bestuurlijke eenheid. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 3, nr. 2, blz. 60 - 64, in het bijzonder blz. 63.
- 9 Een asterisk * vóór een woord betekent dat het desbetreffende woord als zodanig voorkomt, maar niet rechtstreeks geciteerd kan worden in verband met het te verklaren woord. Vgl. W.T. Beetstra, 1987. Toponimen en toponimyske eleminten yn Fryslân. Fryske Akademy útjeftenûmer 664, Ljouwert: passim.
- 10 Mantén, 1991a, blz. 174 - 176.
- 11 A.I.J.M. Schellart was in leven directeur van de Nederlandse Kastelen Stichting en van de Stichting Kastelen Documentatie op Muiderberg. Hij maakte de schets, hier gereproduceerd als Afbeelding 1, voor Sierksma in 1969 als een illustratie bij een lezing. Ook Dr. H. Halbertsma, toentertijd directeur van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (Amersfoort), sprak als zijn mening uit dat naar alle waarschijnlijkheid aan het stenen Ruwiel een houten "huis of hofstede" voorafgegaan is. Vergelijk ook diens dissertatie Frieslands Oudheid (Groningen, 1982; niet in druk).
- 12 A.A. Mantén, 1992. De Middeleeuwse geslachten Van den Poel en Van Rijn en de hofstede De Poel te Breukelen. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 7, nr. 1, blz. 43 - 59.
- 13 C. Dekker, 1977. De vorming van aartsdiakonaten in het diocees Utrecht in de tweede helft van de 11e en de eerste helft van de 12e eeuw. Geografisch Tijdschrift (Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap), nieuwe reeks, jaargang 11, blz. 339 - 360.

- 14 A.A. Manten, 1988b. Het Utrechtse gezin van Jan en Cathrijn van Leemput had ook inkomsten uit Breukelen. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 3, nr. 3, blz. 81 - 90, in het bijzonder blz. 85.
- 15 Manten, 1991b, blz. 64.
- 16 Manten, 1991a, blz. 178, Afb. 2.
- 17 J.J. de Geer, 1853. Nalezing op de proeve eener geschiedenis van het geslacht Van Nyenrode. Berigten van het Historisch Genootschap te Utrecht, vijfde deel, eerste stuk, blz. 138 - 226, in het bijzonder de bijlage Vermeerderde en verbeterde stamboom van het geslacht Van Nyenrode.
- 18 J.J. de Geer, 1851. Proeve eener geschiedenis van het geslacht Van Nyenrode. Uit oorspronkelijke stukken bewerkt. Berigten van het Historisch Genootschap te Utrecht, vierde deel, eerste stuk, blz. 3 - 124, in het bijzonder blz. 4 en 81. Ook: Manten, 1991a, blz. 184.
- 19 A.A. Manten, 1992. De kerstening van de Vechtstreek. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 7, nr. 2, blz. 65 - 82.
- 20 Mededeling aan Sierksma, Doornspijk, 3 juli 1986.
- 21 In de Vita Liudgeri (I) staat: "Fuit in diebus radbodi regi fresonum, vir quidam nobilis in ea gente, uurssingus nomine, cognomen ado". Dus: "Er was ten tijde van Redbad, koning der Friezen, een edel man uit dat volk, met name Wurssing, uit de familie Ado" (Bibl. Rijksuniversiteit Leiden, Voss, lat. Q. 55). Het is op z'n minst "vreemd" dat al vanaf heel vroege vermeldingen (bijv. Coronike van Vrieslant - Bibl. Rijksuniversiteit Leiden BLP 76 - ca. 1450) tot op hedendaagse deskundige publikaties (bijv. D.P. Blok, 1979, De Franken in Nederland, Fibula-Van Dishoeck, Haarlem, 3de druk) de naamaanduiding wordt vertaald in de geest van respectievelijk "sinen toenaam was Ado" en "bijgenaamd Ado". Basilius Senger o.s.b., 1984, Liudger. Leben und Werk, Regensburg Verlag, Münster, 2de druk, had het bij het juiste eind: "Wurssing, aus dem Geschlecht Ado's".
- 22 P. Sipma, 1958. Hoe de Friezen heten en waar zij wonen. Friese voornamen en familienamen. In: J.H. Brouwer (hoofdred.), Encyclopedie van Friesland, Elsevier, Amsterdam/Brussel, blz. 105: "Het suffix -inga (genitief pluralis) vormt de oudste familienamen, meestal . . . van persoonsnamen. Voorbeelden: Abbinga, Hottinga, Tsjallinga, Wieringa." (= resp. Abbe + inga, enz.). Dus ook Ado of Atto + inga = Adinga of Attinga!
- 23 Altfriidus, Vita sancti Liudgeri. In 1881 in druk verschenen, onder redactie van W. Diekamp, in: Die Vitae Sancti Liudgeri, binnen de reeks: Die Geschichtsquellen des Bisthums Münster, Band IV, blz. 3 - 53.
Op 26 maart 1993 geven de Akademische Druck- und Verlagsanstalt in Graz, en de uitgeverij Verlag für Regionalgeschichte in Bielefeld, als co-editie een facsimile uit van de Levensbeschrijving II van Liudger, de zogenaamde Geïllustreerde Vita (uit de Staatsbibliotheek van Berlijn, "Preussischer Kulturbesitz"), met vertaling in het Duits (van Eckhard Freise) en een reeks commentariërende studies van het 11de-eeuwse handschrift in een tweede deel. De uitgave wordt een monumentale herinnering aan het feit dat Liudger in 793 de latere domkerk en het kanunnikenstift in Mimigerneford (= Münster) stichtte.
- 24 De beste Nederlandse bewerking (met uitbreiding) van Liudgers levensbeschrijving is ook de laatst uitgegevene: E. Bruna o.f.m., zonder jaar (= 1968), Sint Liudger de Voltooier, zonder vermelding van plaats van uitgave (= Maastricht). Het meest recent zijn echter de Duitse uitgaven van wijlen de Benedictijner pater: Basilius Senger, 1984, Liudger. Leben und Werk, 2de druk, Regensburg Verlag, Münster, en van dezelfde auteur, 1982, Liudger in seiner Zeit, Regensburg Verlag, Münster.
- 25 Vergelijk ook A. Pothmann, 1975. Liudgers Geschlecht. Stammtafel "Liudgeriden". Institut für Kirchengeschichtlichen Forschung, Mühlheim am Rhein.
- 26 Manten, 1991b, blz. 57.
- 27 Zie bijvoorbeeld de inleidende beschouwingen in: S. Muller Fz., 1888. Gedenkschriften van Jhr. Herberen van Mijnden. Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht, 11de deel, blz. 1 - 69, in het bijzonder blz. 3.